

ההתמודדות עם ה-BDS: מגבלות כוחה של ההסברה

מרק היר

מטרתם של מייסדי תנועת החרם, ה-BDS, היא הרס מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. לאחר שהתפכחו מהאשליה שבאמצעים צבאיים ניתן להסב לאחר את הקמתה של ישראל, החליטו אנשי הגרעין הקשה של ה-BDS לפנות לאסטרטגיה עקיפה, לא אלימה, שלכאורה מבטיחה את השגת היעד הזה: דה-לגיטימציה פוליטית ופגיעה כלכלית שיובילו לבידוד, לדמורליזציה ולהרס פנימי – לרבות הגירה בהיקף גדול של מי שסובלים נפשית ומעשית מהיותם אזרחים של ישות מצורעת, ובעקבות זאת קבלת דרישות תנועת ה-BDS, לרבות מימוש "זכות השיבה" של מיליוני צאצאים של פליטים פלסטינים, עד להתפוררות מלאה של החזון הציוני.

פעילי ה-BDS, המודעים לקושי לגייס תמיכה בינלאומית רחבה להכחשת זכותה של ישראל להתקיים, מתמקדים במקום זאת בהיבטים בהתנהגותה של ישראל שמעוררים הדים יותר חזקים בשיח הפוליטי הבינלאומי: מדיניותה בנוגע לגדה המערבית ורצועת עזה, ובמיוחד מדיניות ההתנחלות שלה שסותרת לכאורה את המחויבות שלה לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני בהתבסס על העיקרון של שתי מדינות לשני עמים.

על פי מרבית האינדיקציות, אסטרטגיית הקמפיין שמנהלת תנועת ה-BDS נחלה כישלון מוחץ.¹ קשריה הדיפלומטיים של ישראל נשמרים בכל רחבי המערב, ובכלל זה בארצות-הברית – למרות שמונה שנות הכהונה של הנשיא ברק אובמה, שהסברה הרווחת הייתה שהוא נעדר אהדה לישראל וחש טינה לראש ממשלתה. יחסים עם מעצמות מובילות בעולם – רוסיה, סין ויפן והודו – שגישתן כלפי ישראל נעה זה עשורים בין אדישות לעוינות, אף השתפרו מאוד בשנים האחרונות. יתר על כן, על פי מרבית המדדים – כמו הסחר עם אירופה (שנותר כמעט ללא שינוי ב-2015 במונחי אירו, אולם ירד במונחי דולרים בשל צניחה של 16% בערך האירו לעומת הדולר), השקעות זרות ישירות (שהגיעו ב-2015 לשיא של כל הזמנים)² ותנועות של אנשים – הקשרים הכלכליים של ישראל ממשיכים גם הם להתחזק. אפילו כמה מדינות סוניות,

שחששן מהמדיניות האזורית של איראן (שמסכנת גם את ישראל) גובר על עמדתן בסוגיית המאבק הפלסטיני, מוכנות, כנראה, לחפש בחשאי בסיס משותף עם ישראל. לא פחות חשובה היא העובדה שקמפיין הנגד ל-BDS רשם כמה הצלחות בולטות, לרבות חקיקה בכמה מדינות באמריקה ומחוזות בקנדה האוסרת על היענות לקריאות לחרם נגד ישראל.

עם זאת ישראל ממשיכה לספוג נזקים בינלאומיים מסוגים שונים. חלקם, כמו ריטואל הגינויים בסוכנויות ובגופים של האו"ם, החל זמן רב לפני הקמתה של תנועת ה-BDS, אולם חלק גדול נוסף הוא פרי מאמצים מאורגנים ומכוונים של ה-BDS. אלה מניבים מדי פעם החרמות של אמנים בינלאומיים (לרוב לא הידועים שבהם). לעיתים מסרבים האמנים להזמנות להופיע בישראל ולעיתים הם מבטלים הופעות שכבר נקבעו להם. גם ארגוני עובדים – במיוחד של עובדי ציבור – משמיעים מדי פעם הצהרות גינוי לישראל. כמה קרנות פנסיה של כנסיות ואיגודי עובדים החליטו לא להחזיק במניות של חברות הפועלות בשטחים או ש"מסייעות לכיבוש", ואף היו כמה מקרים שוליים של חרם צרכנים על סחורות שחברות כאלה מייצאות (אם כי אין ראיות להרעה מתמשכת בקשרים של יצואנים ישראלים עם המשווקים הגדולים במערב). ההצלחה הגדולה והמהדהדת ביותר של פעילות ה-BDS היא באקדמיה במערב, שם מסרבים כמה חוקרים בכירים לקיים קשרים עם ישראל או עם ישראלים. יתר על כן, כמה אגודות סטודנטים הצביעו בעד קריאה לוועדות ההשקעות של האוניברסיטאות שלהן להימנע מלהשקיע בישראל ואף למשוך את הכספים שכבר הושקעו בחברות ישראליות (אך נתקלו פעם אחר פעם בהתעלמות ואף בגינוי של מנהלי האוניברסיטאות), וכמה אגודות מקצועיות שוליות ומחלקות אוניברסיטאיות, במיוחד במדעי הרוח ובמידה פחותה במדעי החברה, הצהירו על מדיניות של החרמת אגודות ישראליות מקבילות. ההתפתחויות האלה עוררו בישראל לא מעט מבוכה ואי־נוחות, הציתו פה ושם ויכוח על השלכות ה-BDS ואפילו הניבו הקצאה תקציבית (למשרד לעניינים אסטרטגיים) כדי להיאבק בתנועה, אולם הן עדיין רחוקות מלהסב נזק שישפיע במידה ניכרת על ההעדפות המדיניות של המצביע הישראלי או על ההחלטות המדיניות של נציגיו הנבחרים. יש לכך כמה סיבות. האחת היא הנטייה לשלול את טוהר כוונותיה של תנועת ה-BDS בשל היותה מכוונת נגד ישראל בלבד, בעודה מתעלמת מהתנהגותן של עשרות מדינות אחרות בעלות היסטוריה גרועה הרבה יותר של פגיעה בזכויות אדם, דהיינו בשל מוסר כפול בוטה, שבקלות ניתן לראות בו סוג של אנטישמיות מודרנית. אין ספק שבתנועה מעורבים אנטישמים אמיתיים, ושישראל אינה יכולה לעשות הרבה כדי לשנות את אמונותיהם, אולם כשלעצמם, האנטישמים בחברה המערבית אינם רבים או חזקים דיים כדי להניע פעולות שביכולתן לגרום לישראל נזקים כואבים ביותר.

ההבנה הזאת מחזקת את ההסבר השני להשפעה הזניחה עד כה של התנועה: רוב הישראלים שאכן חשים על בשרם את מחיר ההצלחות המסוימות של ה-BDS (סטודנטים באקדמיה, עיתונאים, קהל יעד של אמנים מערביים) נמנים לרוב ממילא עם מבקריה של מדיניות הממשלה בסוגיית הפלסטינים והשטחים, ואילו התומכים במדיניות הממשלה או המקבלים אותה מוטרדים פחות מהחרמות של אקדמאים או של אמנים זרים. אחרי ככלות הכול, מעטים במחנה הדתי-לאומי יוטרדו מכך שלהקות כמו הפיקסיס סירבו (זמנית) להופיע בישראל, במיוחד אם על סירוב כזה מאפילות הופעות של הרולנינג סטונס או של אלטון ג'ון.

בנסיבות האלה ברור למדי מדוע בחרה הממשלה להיאבק באיום ה-BDS באמצעות הסברה ולא באמצעות שינוי מהותי כלשהו במדיניות. הסברה מחייבת בסך הכל תקציב צנוע, ואילו שינוי במדיניות עלול לגרום לתסיסה פוליטית מבית. מה שפחות מובן מאילו הוא האם תגובה המבוססת על הסברה בלבד מספיקה כדי להפחית את הנזק שכבר גרם ה-BDS או למנוע את החרפתו בעתיד.

נכון שלא ניתן לשלול לחלוטין את האפשרות שהסברה טובה יותר הייתה מביאה לתוצאות חיוביות. כך, למשל, בדו"ח השנתי של מבקר המדינה ל-2016 נכתב שקמפיין ההסברה אינו מקבל די מימון, אינו מתואם ואינו מאורגן כראוי – מה שגרם נזק ניכר למאבקה של ישראל בתנועת ה-BDS. עם זאת, אפילו היו כל המשאבים הנדרשים מוקצים לקמפיין – מימון, כוח אדם, טכנולוגיה, ניהול וארגון איכותיים – ספק אם היה בכך כדי להתגבר על התנגדות הצרכנים ל"מוצר" שמנסה ישראל לשווק. הרי אפילו כמה מהחברות המשווקות הגדולות של כל הזמנים – ענקיות כמו חברת הרכב פורד ויצרנית קוקה קולה – לא הצליחו בסופו של דבר לשווק מוצרים כמו דגם Edsel או המשקה "ניו קוק", שהלקוחות שלהם פשוט לא אהבו. למעט אולי נוצרים אוונגליסטים, קהלי היעד של ישראל במערב רואים בפעולותיה בשטחים – שליטה צבאית ניצחית, ובמיוחד בהקמת ההתנחלויות – פעולות בלתי קבילות. ניתן לנסח את הגישה הכללית, בגרסתה המתונה, בעזרת דבריה של הילרי קלינטון, תומכת ותיקה ומחויבת של ישראל: "המשך ההתנחלויות, שהוקעו על ידי שורה של ממשלים אמריקניים משני צידי המתרס, הוא ללא ספק איתות גרוע מאוד ממי שבמקביל טוען כי הוא בעד הפתרון של שתי מדינות".

מגיני ההתנחלויות מסוגלים להעלות טיעונים מגוונים להצדקת עמדתם – החל מזכויות היסטוריות, עבור דרך שיקולי ביטחון וכלה בטענה שהפתרון של שתי המדינות אינו אפשרי בכל מקרה בשל הדחיה הבסיסית שלו על ידי הפלסטינים, ללא קשר למה שישראל תעשה או לא תעשה. זה ממש לא משנה אם הטענות האלה נכונים או שגויים. מה שמשנה מהבחינה הפוליטית הוא מידת העוצמה וההיקף של ההתנגדות

להתנחלויות בעולם, והאם די בהסברה כדי להפוך את התנגדות זו על פיה, לבלום אותה, או אפילו רק למנוע ממנה להתפשט.

דומה שהתשובה לשאלה הראשונה ברורה למדי. ההתנגדות להתנחלויות בדעת הקהל הזרה (במערב) ומצד מרבית הממשלות (בכל מקום בעולם – לפחות פורמה) היא נרחבת מאוד – אפילו בקרב מי שבשום אופן אינם שותפים לעמדות הקיצוניות או לשאיפות הסופיות של הגרעין הקשה של ה-BDS בנוגע לישראל. ניסיונות המתנחלים ותומכיהם להדוף את הטענה הזאת מזכירים את הסיפור של האם היהודייה הצופה בבנה במצעד סיום טירונות ופונה לסובבים בגאווה: "כל החיילים טועים ברגל בלי בושה, רק חיימק'ה שלי דורך ברגל הנכונה!" לאחר כל הכרזה חדשה על אישורה של תוכנית בנייה בשטחים נשמעת ביקורת בינלאומית נוקבת נגד ישראל. עד כה נכשלו כל הניסיונות להדוף את הביקורת הזאת באמצעות הטיעון שההתנחלויות אינן המכשול האמיתי לשלום – וכאמור, אין זה משנה כלל אם הטיעון הזה נכון או שגוי. אלה המתנגדים לכיבוש ולהתנחלויות שלא מתוך עמדה עוינת לעצם קיומה של ישראל אינם הגרעין הקשה של תנועת ה-BDS, שמורכב ממי שהיו רוצים לראות את ישראל נמחקת ממפת המזרח התיכון. עם זאת, הם העתודה האנושית של תנועת ה-BDS – אלה שיש פוטנציאל לגייס אותם כדי לתמוך בכמה מפעולותיה וכך להפוך אותה מתופעה שולית לכוח משמעותי. ישנה כמובן הסכנה שבמשך הזמן הם יירתמו, אולי בלי משים, לאג'נדה הקיצונית של ה-BDS.

התשובה לשאלה השנייה, האם הסברה טובה יותר יכולה למנוע את התעצמות האיום בעתיד, אינה מובנת מאליה. שתי נקודות ראויות להדגשה בהקשר הזה. הראשונה היא שהיכולת של הגרעין הקשה של ה-BDS לבטל את ההבחנה הרעיונית בין ישראל לבין הנוכחות שלה בשטחים (הבחנה שפועלת כיום לרעתה של ה-BDS) – דהיינו להפוך את ישראל ואת השטחים, ובמיוחד את ההתנחלויות, לגוף אחד בלתי נפרד – מושפעת מאוד ממה שממשלות ישראליות, אישים בולטים והתארגנויות חברתיות אומרים ועושים. הרבה מההצהרות ומהמעשים של ישראל נראים כאילו נועדו לטשטש את ההבחנה הטריטוריאלית הזאת ובמקביל להדגיש תחת זאת את ההבחנה האתנית בעיני הרשויות הישראליות בין התושבים לבין תושבים אחרים בשטחים. דוגמאות לכך הן עידוד כספי הניתן למתנחלים, החלת החוק הישראלי האזרחי רק על התושבים היהודים בשטחים, מינוי תושבי התנחלויות לשרים בממשלות ישראל ולתפקידים דיפלומטיים בחו"ל, והטענה המוטעת והמטעה כי החלטת אירופה לסמן את המוצרים מההתנחלויות ולא להחיל עליהם את הסכמי הסחר החופשי עם ישראל היא בעצם חרם על ישראל. כתוצאה מכך יותר ויותר אנשים בחו"ל מתקשים להפריד בין התנגדותם להצהרות ולפעולות של ישראל בשטחים לבין סובלנותם אם לא תמיכתם בקיומה. במילים אחרות, ככל שהמתנחלים ותומכיהם בפוליטיקה הישראלית מצליחים לבצר

את המסר שלהם, כך הם הופכים יותר לבעלי ברית בפועל לאסטרטגיית הליבה של ה-BDS, החותרת להפוך את ההתנחלויות למנוף לדה-לגיטימציה ולהחלשה של ישראל. בהנחה שלא יהיו שינויים בשאר הגורמים, יתכן וניתן להתגבר במידת מה על הפתיחות למסר של ה-BDS באמצעות קמפיין שיווקי מתוחכם שימקם כראוי את הסוגיה של כיבוש ושל התנחלויות בתוך ההקשר ההיסטורי הרחב יותר של הסכסוך בין היהודים לערבים וכן ימתג את ישראל לא רק בעיה חד-ממדית אלא כמדינה רבת פנים בעלת היבטים חיוביים רבים. זו הסיבה מדוע מתנגדי ה-BDS משקיעים מאמץ רב כדי להבליט את היותה של ישראל שותפת הייטק חיונית, או – בתחום אחר לחלוטין – גן עדן של סובלנות כלפי הקהילה הגאה (מאמץ שפעילי ה-BDS מגדירים בביטול "הלבנה ורודה").

אבל גם לא סביר שלא יהיו שינויים בשאר הגורמים. אפילו אם המציאות הנוכחית בזירה (כמו המעמד החוקי של השטחים, היעדר עימות צבאי ישראלי-ערבי בהיקף גדול) תישאר ללא שינוי, סביר שעצם הזמן החולף רק יעצים את אתגר ההתמודדות עם ה-BDS. הסיבה לכך היא דמוגרפית. הקהלים במערב שנענים יותר למסר של ה-BDS – סטודנטים ומוסלמים – הם אלה שמספריהם ו/או השפעתם צפויים לגדול במשך הזמן. לדוגמה, מסקר של IPSOS שנערך באחרונה עולה כי שליש מהסטודנטים האמריקנים סבורים שחרם הוא אמצעי מוצדק להפעלת לחץ מדיני על ישראל – שיעור גבוה הרבה יותר מאשר שיעור הסוברים כך בקרב האוכלוסייה הכללית. שיעור הסטודנטים הבריטים הסוברים כך עומד על 40%. מובן שסטודנטים רבים "מתבגרים" ומשנים את עמדותיהם בשנים שלאחר הלימודים, ולכן צפוי שלא כל מי שתמכו בצעירותם ב-BDS ימשיכו לתמוך בו בעודם הולכים ותופסים תפקידים חשובים ובולטים בתקשורת, בפוליטיקה, באקדמיה, בעולם האמנות וכדומה. באופן דומה ייתכן שגידול האוכלוסייה המוסלמית באירופה יואט – אם ההתנגדות להגירה תגבר (כפי שצפוי לקרות במסגרת התחייה הכללית של הימין הפוליטי). התפתחויות כאלה עשויות לבלום את מגמת ההתחזקות של תופעת ה-BDS בחברות המערביות.

מה יש לעשות?

אסור להקל ראש בחשיבותה של הסברה טובה יותר – התגובה האינסטינקטיבית של כל ממשלה ישראלית לכל אתגר מדיני ודיפלומטי. אחרי ככלות הכול, אילו הדיפלומטיה הציבורית לא הייתה חשובה, מעצמות גדולות כמו ארצות הברית, סין ורוסיה, שתלויות הרבה פחות מישראל ברצון הטוב של הקהילה הבינלאומית, לא היו משקיעות את סכומי הכסף האדירים שהן משקיעות כדי לשפר את הדימוי הבינלאומי שלהן. אולם במקרה של ה-BDS אין ספק שאין בכך די. יכול מאד להיות שבצעם אין מענה מלא במובן של חיסול מוחלט של הבעיה. לעומת זאת, תגובה מקיפה וכוללת יותר,

שתכלול בהכרח שינויים במדיניות, ללא ספק תשפיע הרבה יותר מאשר הסתמכות על דיפלומטיה ציבורית בלבד.

גינוי בינלאומי – בין אם של אישים או של ממשלות – אינו מצריך בפני עצמו שינוי מהותי של המדיניות. מעמד בינלאומי הוא גורם אחד בלבד (ולא בהכרח הגורם הקריטי ביותר) מתוך מכלול רחב של שיקולים – דיפלומטיים, צבאיים וכלכליים, אך גם שיקולי עלות-תועלת של פוליטיקה פנימית – שקובעים במידה רבה את הבחירות ואת השינויים במדיניות. עד כה, השיקול הכולל לא הביא לשינוי ברור במדיניות – גם כאשר שלטו ממשלות שלא הצטיינו באהדה יתרה למה שקרוי "מפעל ההתיישבות". אולם למרות היותו נסבל עד עתה, המחיר שגובה ה-BDS הוא בעלייה, ואין הרבה עדויות לכך שהמגמה הזאת צפויה להתייצב, שלא לומר לסגת, בעתיד הנראה לעין. סביר להניח שבשלב מסוים המחיר יחייב שינוי בחישוב. תגובה ישראלית שתוגבל להסברה בלבד אולי תצליח לעכב מעט את בוא השלב הזה, אך לא למנוע אותו עד אין קץ, כפי שמעידה החלטת מועצת הביטחון של דצמבר 2016.

הערות

1. ראו לדוגמה: Shlomo Ben Ami, "Israel Unbound", **Project Syndicate**, 3 March 2016, <https://goo.gl/60UHhO>
2. "Israel Foreign Direct Investment, 1995-2017" *Trading Economics*, goo.gl/1Aj1U4